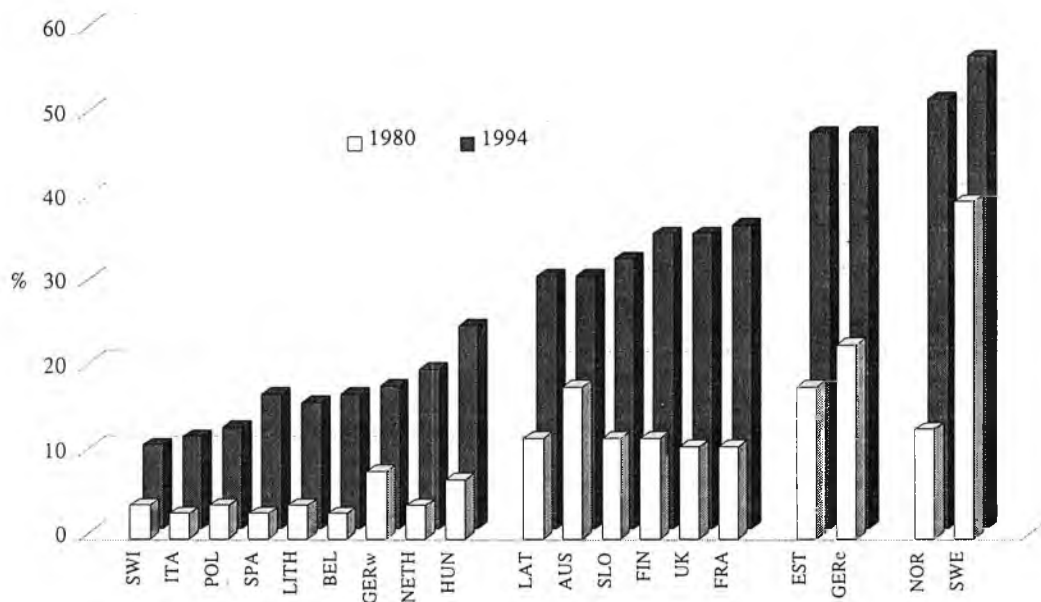

ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK ÉS HÁZASSÁGON KÍVÜLI SZÜLÉSEK NYUGAT-EURÓPÁBAN

PONGRÁCZ TIBORNÉ

A házasságon kívüli születések utóbbi években, évtizedben emelkedő trendje kétségkívül a magyar társadalom értékváltozására utal, de nemzetközi viszonylatban korántsem tekinthetjük új vagy rendkívüli jelenségnek. Az európai országok többségében az illegitim születési arány mind abszolút nagyságát, mind növekedési ütemét tekintve meghaladja a magyarországi színvonalat.

Forrás: Európatanács (1996)

I. Házasságon kívüli születések az összes születések százalékában

Országnév-jelölések az I. ábrában (és a következőkben)

POL:	Lengyelország	GERe:	Kelet-Németország	NOR:	Norvégia
LITH:	Litvánia	SLO:	Szlovákia	AUS:	Ausztria
HUN:	Magyarország	EST:	Észtország	NZL:	Új-Zéland
ITA:	Olaszország	UK:	Egyesült Királyság	NETH:	Hollandia
SPA:	Spanyolország	GERw:	Nyugat-Németország	FRA:	Franciaország
BEL:	Belgium	CAN:	Kanada	FIN:	Finnország
LAT:	Lettország	SWI:	Svájc	SWE:	Svédország

A grafikonból kitűnik, hogy Magyarország a házasságon kívüli születések számottevő emelkedése ellenére is – európai viszonylatban – még mindig az alacsony értéket prezentáló országok kategóriájába tartozik. Házasságon kívüli születések legnagyobb arányban Svédországban és Norvégiában fordulnak elő, ahol az összes élveszületések 50–60%-át jelentik. Különösen Norvégia esetében érdemes felfigyelni az 1980 és 1994 között bekövetkezett növekedésre, ami a nem házasságból történő születések több mint háromszoros emelkedését eredményezte.

Figyelemre méltó a balti államok népesedési magatartásában mutatkozó különbség is. Míg Észtországban a házasságon kívüli gyermekvállalás a skandináv országokra jellemző magas gyakorisággal fordul elő, addig a szomszédos, azonos történelmi múlttal és kultúrával rendelkező Litvániában a nem házasságon kívüli gyermekvállalás kifejezetten alacsonynak, Lettországon közepes mértékűnek nevezhető. A három ország közötti eltérés nem a rendszerváltás hatására alakult ki, a különbség hasonló arányban már 1980-ban is jelen volt.

◀ Szembetűnő az eltérés Németország keleti és nyugati területei között is. A volt NDK-ban a szociálpolitikai kedvezményekre visszavezethetően a házasságon kívüli szülések aránya már a 70-es, 80-as években is kiugróan magas volt, s az újraegyesítést követően ez a tendencia inkább erősödött, semmint mérséklődött. A keletnémet területen a házasságon kívüli születések 45% körüli aránya ⁸ mintegy két és félszerese a nyugatnémet értékeknek. Tehát amíg Nyugat-Németországban korábban és most is viszonylag ritka a házasságon kívüli gyermekvállalás, addig az ország keleti tartományaiiban csaknem minden második gyermek nem házasságon kívüli kapcsolatból jön a világra.]

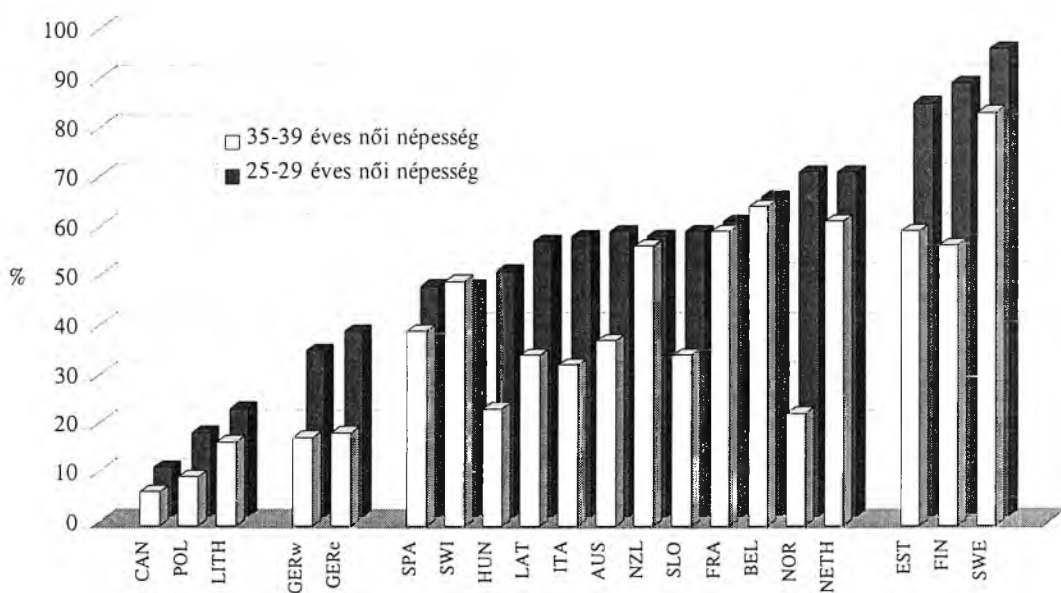
A növekedés dinamikáját tekintve külön ki kell emelni Franciaországot, ahol a vizsgált periódus alatt igen jelentős, mintegy négyszeres növekedés következett be a házasságon kívüli szülések arányában, előfordulási gyakoriságában.

Az európai átlaghoz képest alacsony illegitim termékenységet mutató országok között a közös vonást, a népesedési magatartás közös okát keresve megkockáztatható, hogy a magyarázat a vallásnak az adott országok társadalmi értékrendjében játszott szerepében keresendő. Az e csoportba tartozó országok egy részében – Lengyelország, Olaszország, Spanyolország – a katolikus vallás napjainkban is meghatározó befolyással rendelkezik, míg más országokban – Svájc, Hollandia, Belgium – a protestáns etika értékrend-formáló szerepe nevezhető jelentősnek. Szociológiai-demográfiai kutatások tanúsága szerint valójában Magyarország is azon országok közé sorolható, ahol a népesedési magatartást tradicionális, közvetve valláserkölcsei értékek alakítják, befolyásolják.

A házasságon kívüli születések vizsgálatánál a trend erősödéséből levonandó következtetések, megállapítások megítélésénél fontos elemzési szempont a nem házasság kapcsolat jellegének, intenzitásának vizsgálata. A megszületett gyermek szempontjából vizsgálva a kérdést nyilvánvalóan nem mindegy, hogy szülei, ha nem is házasságban, de szoros élettársi kapcsolatban együtt élnek, mintha az anya egyedülállóként hozza a világra, apa nélkül neveli. Ezzel összefüggésben további kérdés, hogy a házasságon kívüli születések megnövekedett aránya milyen mértékben vezethető vissza a házasságkötés nélküli együttélések Európa-szerte terjedő gyakorlatára. Vagyis azért születik-e egyre több gyermek házasságon kívül, mert a szülők együtt élnek ugyan, de nem legalizálják kapcsolatukat, vagy a növekedés a mindennemű tartós párkapcsolatot elutasító magatartás terjedésére, az individualizáció térnyerésére vezethető vissza. Közelebb kerülünk a kérdés megválaszolásához, ha megnézzük, hogy az összes házasságon kívül született gyermekből az első gyermekek milyen arányban származnak a szülők tartós együttéléséből, élettársi kapcsolatából (lásd a II. ábrát).

A II. számú grafikon adatait összevetve az I. számú grafikonnal, érdekes következtetések levonására adnak alkalmat. Láttuk, hogy Svédországban és Észtországban igen magas a házasságon kívüli születések aránya, de az is megállapítható, hogy ezen születések 80–90%-os arányban valójában házasság jellegű kapcsolatokról, a szülők tartós együttéléséből származik. Az ugyancsak magas illegitim termékenységet mutató Norvégia esetében ez az arány – különösen az idősebb korosztályok esetében – már korántsem ilyen magas: a 35–39 évesek csupán egynegyede élt élettársi kapcsolatban első gyermeke megszületésekor, bár tény, hogy a fiatalabb korosztályok esetében ez az arány már 65–70%-ra nő. Magas házasságon kívüli termékenység jellemző Németország keleti régiójára is, ehhez

azonban alacsony élettársi kapcsolatból történő gyermekvállalás társul. A 35–39 éves anyák 80%-a, a fiatalabb (25–29 évesek) mintegy 60%-a egyedülálló anyaként hozza világra első gyermekét. Ebből a szempontból nem tapasztalható eltérés a keleti és nyugati régióban élő német nők magatartása között; mindkét csoportnál az egyedülálló anyaság – tudatos vagy kényszerű – vállalása dominál, azzal az el nem hanyagolható különbséggel, hogy a házasságon kívüli szülés a nyugatnémet területeken viszonylag ritka, míg a keletnémet nők körében viszonylag gyakori jelenség.

Forrás: Klijzing és Macura, az 1997. októberében, Kínában megtartott IUSSP Konferencián elhangzott előadás.

II. Élettársi kapcsolatból született első gyermek aránya az összes házasságon kívüli születésekhez viszonyítva

Külön ki kell emelni Franciaországot, ahol a házasságon kívüli születések jelentős növekedésével párhuzamosan a fiatalabb korosztály körében éppen hogy csökkent az élettársi kapcsolatból történő gyermekvállalás, más szóval a házasságon kívüli szülések emelkedése döntően a ténylegesen egyedülálló anyák gyermekvállalásainak növekedésére vezethető vissza.

Az európai viszonylatban alacsony illegitim termékenységet mutató országokban a gyermekek többsége, de legalább fele, élettársi kapcsolatban élő szülőktől származik.

Különösen igaz ez az állítás a fiatalabb korosztályok esetében. Belgiumban és Hollandiában ez az arány a 25–29 évesek esetében 70–75%-os és nem sokkal alacsonyabb az idősebb korosztálynál sem. Magyarország a női népesség gyermekvállalási magatartását tekintve a „közepes” csoportba tartozik. A fiatalabb korosztály az átlagot meghaladó (60% körüli) arányban élettársi kapcsolatból vállal gyermeket, míg az idősebbek esetében az egyedülálló státus dominál.

Látható tehát, hogy a házasságon kívüli szülések egyre nagyobb arányban származnak együtt élő pároktól, vagyis a házasságon kívüli születések növekedése részben az élettársi kapcsolatok gyakoribbá válására vezethető vissza. Az FFS¹ kiterjedt az együttélések vizsgálatára is, részben a felvétel időpontjában fennálló összes párkapcsolaton belül képviselt részarányát illetően, részben azt vizsgálva, hogy a fiatal, 25 éves generáció első tartós párkapcsolata házasság vagy házasságon kívüli együttélés volt-e.

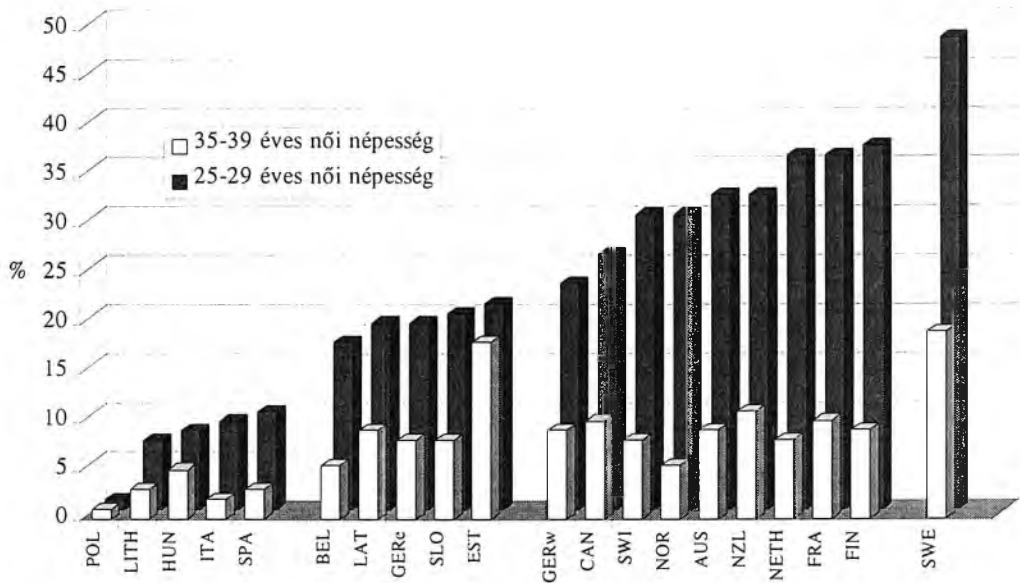
A III. ábrából kitűnik, hogy a párok együttélési szokásaiban tíz év alatt jelentős változás következett be. A házasság nélküli együttélés valamennyi ország esetében számottevő emelkedést mutatott, de az élettársi kapcsolatok gyakorisága és növekedési üteme tekintetében az országok közötti eltérések jelentősnek nevezhetők. Lengyelországban, Litvániában, Magyarországon, Olaszországban és Spanyolországban a párok túlnyomó többsége házasságban él, élettársi együttélés esetében az országokban mind az idősebb, mind a fiatalabb korosztály esetében viszonylag ritkán fordul elő. Külön ki kell emelni Lengyelországot az 1–2% körüli együttélési gyakorisággal, amely a fiatalabb korcsoportok esetében sem mutat emelkedést. Magyarország is az erősen házasság-orientált országok csoportjába tartozik, viszonylag alacsony az élettársi kapcsolatban élők aránya, és az együttélési gyakoriság körülbelül azonos a fiatalabb és az idősebb korosztályok esetében.

Valamennyi vizsgált ország esetében megállapítható, hogy a fiatalabb korosztályok lényegesen nagyobb gyakorisággal választják az élettársi kapcsolatot együttélésük kezdetének, mint a házasságot; a két korcsoport közötti eltérés 5–6-szorosra is tehető, még Svédországban is mintegy két és félszeres. A különbség azonban nemcsak a két generáció eltérő életformaváltozására vezethető vissza, hanem arra a statisztikai és kutatási adatokkal bizonyított tényre, hogy a fiatalabb éveikben „csak” együtt élő párok a későbbiekben – gyermekük társadalmi, iskolai beilleszkedése miatt, vagy további gyermek születése előtt – mégiscsak házasságot kötnek. Az élettársi kapcsolatokat legnagyobb mértékben – még a skandináv országok között

¹ 1993-ban végrehajtott Európai Termékenységi- és Család-vizsgálat

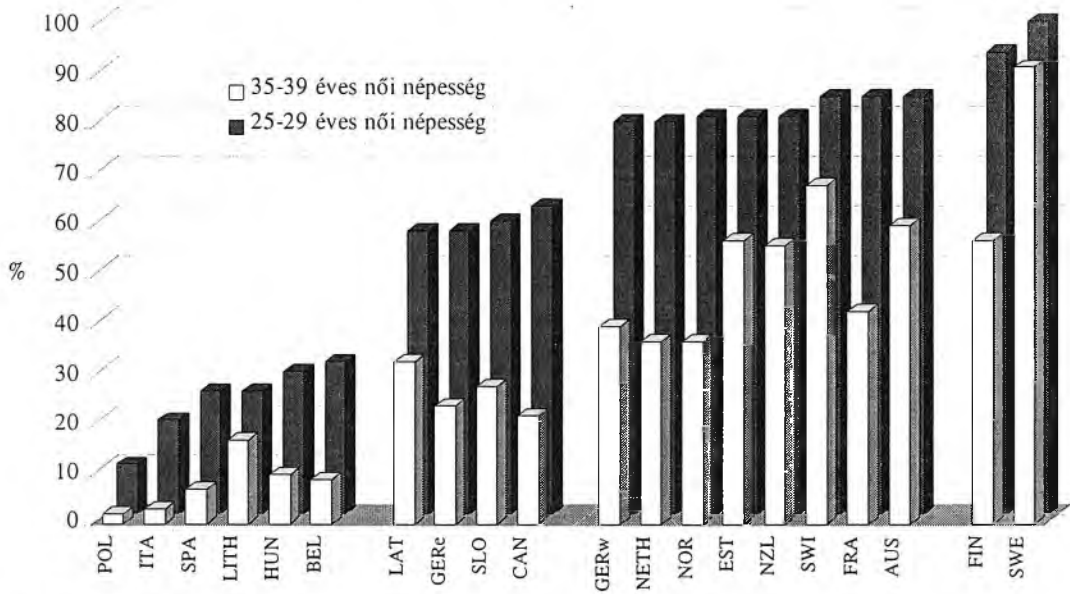
is – a svéd társadalom tolerálja, mégis az együttélések jelentős része Svédországban is házassággá alakul, s a második, harmadik gyermekek túlnyomó többsége már házasságban élő szülőktől jön a világra.

Forrás: Klijzing és Macura (1997)

III. Élettársi kapcsolatban élők aránya

A III. ábra az élettársi kapcsolatok gyakoriságát és ezen életforma időbeni változását, a generációk eltérő magatartását éppen a fentiekben említett zavaró körülmények miatt, csak nagyon nyersen tükrözi. Árnyaltabb képet kapunk, ha az első tartós párkapcsolatok jellegét vizsgáljuk, nevezetesen, hogy a vizsgált nők 25 éves korukban házasságban vagy élettársi kapcsolatban éltek.

Forrás: Klijzing és Macura (1997)

Első párkapcsolatuként a házasság
 III. ~~IV.~~ 25 éves korban élettársi kapcsolatban élő nők aránya a házasságban és élettársi kapcsolatban élőkhez viszonyítva
helyed az élettársi kapcsolatban való részvétel arányában
 IV. III

A III. és IV. ábrát összehasonlítva számos eltérés és számos hasonlóság állapítható meg. Eltérés mutatkozik az együttélések gyakorisága tekintetében. A nők jelentős része – akkor is, ha későbbiekben házasságot köt – első párkapcsolatban az együttélést választja. Bár ez az életforma-választás a fiatalabb korosztályok esetében gyakoribb, mint volt 10 évvel korábban, de a két generáció közötti eltérés nagyságrendileg kisebb, mint az a III. ábránál, a jelenleg élettársi kapcsolatban élők esetében tapasztalható. Az élettársi kapcsolatok előfordulási gyakorisága szerint mindkét ábrában megkülönböztethetünk alacsony, közepes és magas frekvenciájú országok csoportját. Az így kialakult csoportokba mindkét vizsgálati szempont szerint ugyanazok az országok tartoznak, vagyis ahol alacsony az aktuálisan együttélők aránya, azokban az országokban – európai viszonylatban – alacsony azok aránya is, akik első párkapcsolatként nem a házasságot, hanem az együttélést választották.

Magyarország Lengyelországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal, Litvániával és Belgiummal együtt ezen alacsony frekvenciájú országok csoportjába tartozik. Bár az együttélést választó fiatal nők aránya tíz év alatt mintegy hétszeresére nőtt, de a házasságkötés

preferálása még mindig elvitathatatlan, hiszen 70%-os a házasságkötés választás a nem házasságban történő együttélés 30%-os arányával szemben.

A Svédországban és – újabban – Franciaországban szinte mindenki első együttélésként az élettársi kapcsolatot választja. Ez a gyakorlat Svédországban az idősebb, 35–39 éves női népesség esetén is általános volt, vagyis az utóbbi tíz évben számottevő magatartásváltozás nem következett be. Ezzel szemben Franciaországban tíz évvel ezelőtt korántsem volt annyira kizárólagos a házasságkötés nélküli együttélés, mint az a mai fiatalok körében tapasztalható. Ha nem is a svédországi mértékben, de észak- és nyugat-európai országban meghatározó életformává vált a fiatal 25–29 éves nők körében az élettársi kapcsolat. Az igen magas, 80% körüli arány mögött az esetek többségében a próbaházasság igénye és gyakorlata húzódik meg, mint ahogy azt a kutatási tapasztalatok és a III. ábra adatai bizonyítják. Más szóval az esetek többségében nem a házasság elutasításával, csak időleges elhalasztásával állunk szemben. Németország és Svájc esetében a házasságon kívül született első gyermekek alacsony aránya azt bizonyítja, hogy a házasságok többsége már az első gyermek születése előtt megkötötték, míg más országok esetében – pl. Hollandia – a kapcsolat törvényesítésére csak későbbi gyermek születésekor kerül sor. Országoként eltérő arányban, de nem jelentéktelen azon együttélések aránya sem, melyből soha nem lesz házasság.

A házasságon kívüli születések társadalmi, jogi vonatkozásai

A házasságon kívüli születések és az élettársi kapcsolatok összefüggéseit vizsgálva a „miért” kérdésfeltevés más vonatkozásban vetődik fel Magyarországon és más vonatkozásban számos nyugat- vagy észak-európai országban. Azokban az európai országokban, amelyekben igen gyakori a házasságkötés nélküli együttélés, gyakori továbbá, hogy a párok a kapcsolatokból gyermeket is vállalnak, a kérdés úgy vetődik fel, hogy miért döntenek többen a későbbiekben mégis úgy, hogy legalizálják kapcsolatukat. Magyarországon ezzel szemben, amely mint láttuk, élettársi kapcsolatok és házasságon kívüli születések szempontjából még a viszonylag alacsony gyakoriságú országok csoportjába tartozik, a széles közvélemény azt kérdezi – és empirikus felvételeink során mi is erre kerestünk választ – a párok miért nem kötik meg még a gyermek megszületése előtt a házasságot, illetve milyen okok késleltetik a házasság megkötését. Más szóval nemcsak a gyakorlat, de a kérdés megközelítése, felvetése is eltérő társadalmi értékrendet sugall.

Miután a magyar együtt élő és gyermeket vállaló párok magatartására a kérdőíves felvétel részletes választ és magyarázatot ad, a továbbiakban az európai régió azon országait érintjük, amelyekben az együttélés és házasságon kívüli szülés egyre általánosabb és elfogadottabb társadalmi jelenség, mégis a párok egy jelentős része előbb vagy utóbb a kapcsolat törvényesítése mellett dönt. A döntésnek egyéni, társadalmi és jogi okai és összefüggései vannak. A házasság megkötése mellett szól a házasságoknak az élettársi kapcsolatokhoz viszonyított nagyobb stabilitása. Annak ellenére, hogy a házasságok jelentős része – Svédország például fele, Franciaországban – válással végződik, a válási arány még mindig alacsonyabb, mint a megszűnt, felbontott élettársi kapcsolatok száma, aránya. Kutatási és statisztikai adatok bizonyítják, hogy a nem törvényesített együttélések megszűnési valószínűsége jóval nagyobb, mint a házasságok válási valószínűsége. A gyermek megszületésével nő a párokban a stabilitásra való törekvés, s az esetek nagy részében ez motiválja a házasság későbbi megkötését.

Motiválja a nem házas szülők döntését a társadalom normarendszere és elvárásai is. A házas és nem házas párok társadalmi megítélése az országok többségében még mindig nem azonos, bár a házasságon kívül született gyermekek stigmatizálása napjainkban eltűnően van. A társadalmi megkülönböztetés elsősorban a jogi szabályozás területén érhető tetten; bár az egyes országok törvénykezése és jogi gyakorlata között igen jelentős különbségek tapasztalhatók. A házasságon kívül született gyermekek jogi helyzete minden vonatkozásban azonos a házasságból születettekével (például a skandináv országokban vagy Ausztriában), míg Svájcban, Németországban a házasságon kívül született gyermekek jelentős joghátrányt szenvednek. A legnagyobb különbség a két csoport joghelyzete között – az Európa Unión belül – Írországból tapasztalható.

Megállapítható tehát, hogy az élettársi kapcsolatok jelentős részében a szülők – éppen a gyermek érdekét szem előtt tartva – idővel házasságot kötnek, mert úgy vélik és tapasztalják, hogy a házasság a gyermek számára nagyobb egyéni, társadalmi és jogi biztonságot jelent. Nyilvánvaló, hogy emellett más megfontolások, attitűdök is szerepet játszanak a párok házasságkötés melletti döntéseiben, hiszen azokban az országokban is – lásd Svédország – sor kerül az élettársi kapcsolatok legalizálására, ahol az együttélések hosszú történelmi múltra tekintenek vissza, s társadalmi elfogadottságuk szinte általánosnak nevezhető.